

ДО 60-РІЧЧЯ ВІТАЛІЯ ВАСИЛЬОВИЧА ОТРОЩЕНКА

2005-ий — ювілейний рік для Віталія Васильовича Отрощенко. Вчений зустрічає його у розквіті сил, екіпірований званнями, ступенями й посадою: завідділу археології енеоліту—доби бронзи Інституту археології НАН України, доктор історичних наук, лауреат Державної премії в галузі науки й техніки, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія», член постійно діючої Ради Міжнародного союзу пре- і протоісторичних наук при Департаменті археології Університету в м. Гент (Бельгія), професор археології (2005), доктор *Honoris causa* Донбаського державного технічного університету (2005). За тим усім стоїть талант і неймовірна працьовитість, помножені на інтерес до археології та пристрасть до пізнання стародавньої історії.

Народився Віталій Васильович 20 вересня 1945 р. у м. Чернігів. З 1954 р. мешкає у Києві. Вирішальним для всієї його долі став 1963 р., коли він закінчив 11-річну школу й вступив до Київського державного університету ім. Т. Шев-

ченка. Одержавши диплом з відзнакою, Віталій Васильович потрапив за розподілом на роботу до Інституту археології (1968 р.), де пройшов усі стадії зростання, починаючи з посади старшого лаборанта. Але знайомство з Інститутом сталося раніше, коли О.М. Лесков, за рекомендацією Л.М. Славина, залучив студента до Керченської експедиції (1964—1967 рр.). Тоді й сформувався провідні інтереси ювіляра — зрубна культура в Припонтійських степах. Вони збіглися зі спалахом новобудовних експедицій, які швидко примножували джерельну базу і в яких Віталій Васильович брав активну участь: Каховська (1968—1970 рр.), Запорізька (1972—1987 рр.), яку він очолював 12 років. Серед здобутків ювіляра — могильник білозерської культури Степовий біля с. Заповітне та сотні курганів з похованнями від доби енеоліту до середньовіччя. Не обійшлося й без сенсацій, серед яких, наприклад, яскраві катакомбні поховання з так званими модельованими черепами, поховання скіфської еліти, знаменита Чингульська Могила з похованням половецького хана. В.В. Отрощенко доводить, що там було поховано хана Тігака — останнього з відомих за літописами лідерів половецьких племен.

Захоплюючись різними проблемами, на які наштовхував строкатий матеріал, набутий під час експедиції, Віталій Васильович не зраджував основному захопленню. У 1981 р. він захистив кандидатську дисертацію «Зрубна культура степового Подніпров'я (за матеріалами поховальних пам'яток)», в якій розмежував поховання бабинської та зрубно-ї культур і підійшов до ідеї виділення пам'яток білозерського зразка в окрему культуру. Її було реалізовано у другому виданні з археології України (1985 р.) та колективній монографії «Культури епохи бронзи на території України» (1986 р.).

Виділення білозерської культури надалі скерувало інтереси вченого на власне зрубно-ї культурно-історичну спільноту — одне з останніх грандіозних явищ бронзової доби на Євразійських про-

сторях. Розробка її концепції проводилася поступово та на тлі нових джерельних надходжень з усього простору цієї спільноти — від Уралу до Дніпра, переосмислення старих джерел, а також критичного аналізу старих і нових ідей та поглядів. Глибоке знання джерел, високі вимоги до себе, не притаманна вченому гонитва за сенсаціями зробили Віталія Васильовича авторитетним фахівцем. Без нього не обходилася жодна конференція чи нарада з проблем зрубної чи суміжних культур, які доволі регулярно відбувалися в Росії (Воронеж, Самара, Саратов) та Україні (Дніпропетровськ, Донецьк, Капітанове Луганської обл.). Важко назвати тему, яка б лишилася поза увагою дослідника. Але кожна розробка — окремих складових речового комплексу, поховального обряду, образотворчої традиції, стратиграфічної ситуації — вливалася в річище глобальних проблем, що стосуються походження зрубної спільноти, її періодизації і хронології, а також реконструкції етнічної належності її носіїв, соціальної організації, питань ідеології тощо.

Водночас Віталій Васильович — майстер невеликих есе. Його гострий науковий зір має здатність помітити й вихопити з маси джерел одиничні факти, стежити за появою нових схожих, аби, зрештою, вийти на констатацію певного явища. Цей дар не лише йти за статистикою масових джерел, а й помітити оригінальні одиничні факти дозволяє йому вловити найперші пагінци якихось явищ — чи то народження нової культури, чи найперші сліди вторгнення в інше культурне середовище, чи якісь соціальні зміни. Саме це вміння поєднувати масові й одиничні факти, загальні закономірності й конкретний їх прояв зумовлюють основні переваги його праць, зокрема монографії «Проблеми періодизації культур середньої та пізньої бронзи півдня Східної Європи (культурно-стратиграфічні зіставлення)» (2001 р.) та докторської дисертації «Історія племен зрубної спільноти» (2002 р.).

Розмаїття інтересів вченого відображено в більш ніж 300 друкованих працях. Серед пристрастей Віталія Васильовича — «письмена» зрубної культури, бабинська культура (багато-валикової кераміки), старожитності кімерійської пори, інтерес до яких передав йому науковий керівник О.І. Тереножкін. Володіючи колосальною джерельною базою з різних проблем, Віталій Васильович дозволяє користуватися нею охочим, залюбки консультує всіх бажаючих і ділиться своїми знаннями.

Свідченням знань і авторитету В.В. Отроценка є залучення його до написання узагальнюючих праць з археології та давньої історії України, її давньої етнічної історії й історії стародавньої культури. Він є членом спеціалізованих рад із захисту дисертацій при Інституті археології та

Інституті сходознавства ім. А. Кримського, редколегії журналу «Археологія», багатьох серійних видань та окремих збірок, науковим редактором монографій. Він активно співпрацює з енциклопедичними виданнями як автор. Є редактором, науковим консультантом і рецензентом «Енциклопедії сучасної України». Його вихованці — такі знані археологи, як Р.О. Литвиненко, В.В. Циміданов, Л.А. Черних, С.В. Іванова, Ю.М. Бровендер. Три аспіранти й один здобувач працюють під керівництвом ювіляра над кандидатськими дисертаціями, а перші з тих, хто захистилися, — над докторськими. Фактично Віталієм Васильовичем започатковано на сході України школу дослідників зрубних старожитностей. Він є координатором Східноукраїнського філіалу Інституту археології НАН України, створеного в березні 2004 р.

Нині увага В.В. Отроценка зосереджена на дослідженні старожитностей бронзової доби на Луганщині. З 1992 р. він є науковим консультантом Центрально-Донецької археологічної експедиції, керованої його учнем Ю.М. Бровендером. Розкопки в Луганській обл. поступово переросли у два масштабні українсько-російські проекти. Перший з них торкнувся вивчення Капітанівської агломерації поселень зрубної спільноти (1995—1999 рр.). Зокрема, за участі науковців Воронежського державного університету проведено розкопки поселення Капітанове II та видано матеріали цих досліджень (Пряхин А.Д., Отроценка В.В., Беседин В.И., Бровендер Ю.М. Поселение эпохи бронзы Капитаново II. — Воронеж, 2000). Крім того, в Капітановому проведено п'ять науково-практичних польових семінарів з неодмінною публікацією їхніх матеріалів. Другий, масштабніший, проект започатковано 2001 р. і спрямовано на вивчення Донецького гірничо-металургійного центру доби бронзи. У ньому на договірній основі задіяні наукові сили Донбаського державного технічного університету, Воронежського державного університету та Інституту археології НАН України. Вже проведено п'ять сезонів розкопок та чотири польові семінари «Проблеми гірничої археології» на рудовияві Картамиш біля с. Новозванівка Луганської обл.

Віталій Васильович — небайдужий громадянин своєї країни, він прихильник демократичних ідей і в суспільному житті, і в науці. Водночас він непримиримий до фальші, до надуманих сенсацій, псевдонаукових побудов, злодіянь грабіжників старожитностей. Намагаючись подолати негативні явища, він активно популяризує здобутки археології у науково-популярних журналах, у пресі, на радіо та телебаченні.

Колеги щиро вітають ювіляра та зичать йому нових звершень.

К.П. Бунятян

Одержано 19.10.2004